

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Voor de nazi's geen Jood

Hoe ruim 2500 Joden door ontduiking van rassenvoorschriften aan de deportaties zijn ontkomen

van den Boomgaard, C.P.

Publication date

2019

Document Version

Other version

License

Other

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

van den Boomgaard, C. P. (2019). *Voor de nazi's geen Jood: Hoe ruim 2500 Joden door ontduiking van rassenvoorschriften aan de deportaties zijn ontkomen*. [Universiteit van Amsterdam].

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Voor de nazi's geen Jood

Hoe ruim 2500 Joden door ontduiking van rassenvoorschriften aan de deportaties zijn ontkomen

SAMENVATTING

OVERLEVING

Hoe was het mogelijk om ondanks de nauwgezette Nederlandse bevolkingsadministratie door ontduiking van rassenvoorschriften aan de deportaties te ontkomen? Hoeveel mensen die zich in 1941 als volle Jood hebben aangemeld zijn hierdoor in Nederland gebleven en welk percentage wist naderhand ook te overleven? Het zijn de vragen van dit onderzoek. Deze studie laat zien dat er ondanks het gebruik van de Nederlandse bevolkingsregistratie als controlemiddel bij de aanmelding van de Joden in 1941, een kleine groep Joden (2%, tenminste 2659 mensen) in staat was om met een beroep op artikel 3 van de aanmeldingsverordening VO 6/41 aan de deportaties te ontkomen en te overleven. Dit artikel 3 bood de mogelijkheid om de eerdere aanmelding als Jood van begin 1941 te herzien. Vanuit het perspectief van het lage overlevingspercentage van de Joden die in bezet Nederland verbleven (27%) is de overleving met behulp van rassenvoorschriften een atypische uitkomst die werd bereikt door met vervalst bewijsmateriaal bij de bezetter om een 'arische' of 'veilige' half-Joodse (GI) of kwart-Joodse (GII) status te verzoeken. Na de indiening van het verzoek kregen twee derde van de mensen (70%) een plek op de zogenaamde Calmeyer-lijst. Dit betekende dat het herzieningsverzoek door de afdeling die binnen het Commissariaat-Generaal voor Bestuur en Justitie verantwoordelijk was voor de 'twijfelgevallen', de *Entscheidungsstelle*, in behandeling was genomen en er van deportatie voorlopig geen sprake was. Verreweg de meeste mensen (89%) hadden pas vanaf het moment dat de deportaties in de zomer van 1942 beginnen een herzieningsverzoek ingediend.

De meeste mensen wisten de verkregen 'veilige' status gedurende de gehele bezetting ook te behouden. Het was zelfs mogelijk om een 'arische' status te ontvangen of een aanvraag in te dienen terwijl er op het moment van de aanvraag sprake was van bijvoorbeeld een orthodox-joodse achtergrond of van een typische Joodse familienaam. Ook verzoekers met een Joodse familienaam en zelfs vluchtelingen uit nazi-Duitsland die hier op grond van de Joodse afkomst in Nederland verbleven en in de bevolkings- of vreemdelingen-registratie waren opgenomen, wisten met een 'arische' of half-Joodse status te overleven. Meteen in 1941 was er ook een groep die er voor had gekozen om te verklaren onbekend te zijn met de eigen afkomst. Van deze groep is vastgesteld dat 73% (670 van 916 personen) een 'veilige' status van de *Entscheidungsstelle* heeft ontvangen.

Van alle mensen die via de herzieningsprocedure met een verzoekschrift contact hadden gezocht met de *Entscheidungsstelle* wist 71% (tenminste 3313 van 4670 personen) te overleven. Onder hen bevonden zich personen die op de Calmeyer-lijst geaccepteerd waren maar ook Joden wier verzoek helemaal niet in behandeling was genomen. In totaal kon het onderzoek tenminste 5446 mensen aan een specifiek verzoekschrift verbinden. Van deze groep had 86% (tenminste 4670 personen) zich tot de *Entscheidungsstelle* gericht. Een percentage van 8% (tenminste 414 personen) had een verzoek ingediend waarover de Rijksinspectie van de bevolkingsregisters besloot. Bij tenminste 3663 personen (78% van 4670 personen) is vastgesteld dat de mensen zich tot de *Entscheidungsstelle* hadden gericht terwijl er sprake was van een Joodse afkomst.

De grootste kans op overleving hadden mensen die waren toegelaten tot de Calmeyer-lijst. Het waren mensen die een antropologisch of genealogisch verzoek of een verzoek dat was gebaseerd op de ontkenning van het Nederlands of Portugees Israëlitisch kerkgenootschap hadden ingediend. Zo kon het gebeuren dat 82% van de verzoekers op de lijst (tenminste 1145 personen)

die hun claim op een buitenechtelijke relatie of adoptie hadden gebaseerd, wist te overleven. In totaal zou 79% van alle verzoekers die op de Calmeyer-lijst stonden (tenminste 3007 van 3795 mensen) de bezetting overleven. Met 69% (751 personen) hadden de mensen die een genealogische verzoek hadden ingediend een relatief lage kans op overleving. Dit kwam omdat de Nederlandse *SS*'er Ten Cate, de afstammingsgemachtigde en directeur van de Centrale Dienst voor Sibbekunde in staat was genealogische vervalsingen vast te stellen. Verzoekschriften die waren gebaseerd op een buitenlandse genealogische claim hadden tot en met het voorjaar van 1943 wel een reële kans op inwilliging.

De behandeling van een herzieningsverzoek duurde daarbij gemiddeld zes maanden. Met de tijd die hiermee was gewonnen wist 17% (505 personen) ondanks een afwijzing van de *Entscheidungsstelle* te overleven. Vastgesteld is dat gedurende de gehele periode dat de *Entscheidungsstelle* operationeel was (februari 1941-augustus 1944), het verzoek van 63% van de mensen op de Calmeyer-lijst (tenminste 2376 mensen) is ingewilligd.

Het onderzoek heeft laten zien dat met de ontduiking van aanmeldingsverordening VO 6/41 er een reële mogelijkheid bestond om aan de deportaties te ontkomen. Toch is een aantal kanttekeningen op zijn plaats. Uit een steekproef die betrekking had op Den Haag en Amsterdam is bijvoorbeeld gebleken dat 81% van de mensen die een verzoekschrift hadden ingediend woonachtig was in middenstands- en gegoede buurten. Pas als de kosten voor het verzoek beperkt bleven omdat alleen een ontkennde verklaring van het Israëlitisch kerkgenootschap of een vonnis van de arrondissementsrechtbank als bewijsmiddel nodig was, nam het aantal mensen uit de arbeidersbuurten toe. Hoewel de *Entscheidungsstelle* zelf geen kosten in rekening bracht moesten er dus wel kosten gemaakt worden om het verzoek ingewilligd te krijgen. De begeleiding van het verzoekschrift door een advocaat of de totstandkoming van een antropologisch rapport of notariële verklaring had financiële consequenties. Ook aan de vervalsing van archiefgegevens waren kosten verbonden. De ontduiking van verordening VO 6/41 was daarom vooral een reddingsoperatie van de gegoede burgerij. Ook is gebleken dat een naar verhouding groot deel van de verzoekers (23%) oorspronkelijk uit Duitsland of Oostenrijk afkomstig was. Tenslotte hadden half-Joodse minderjarigen zonder al te veel moeite met behulp van een arrondissementsvonnis en/of een ontkennde lidmaatschapsverklaring van het Israëlitisch kerkgenootschap, een 'veilige' *GI* status van de *Entscheidungsstelle* gekregen. Het maakte daarbij niet uit of de kinderen oorspronkelijk uit nazi-Duitsland afkomstig waren. Van alle mensen die het verzoekschrift op de ontkenning van het lidmaatschap van het Israëlitisch kerkgenootschap hadden gebaseerd, was 37% (tenminste 489 personen) minderjarig. Volwassen half-Joden met een *J2* status gingen wel gewoon op transport, zo blijkt ook uit dit onderzoek.

De verzoekers hadden er zelf voor gekozen om de dreiging van de deportaties te ontvluchten. Door het handelen van deze groep komt het beeld dat de vervolgdgen zich vooral als passieve slachtoffers hadden opgesteld op losse schroeven te staan. Tegelijk had men met de keuze voor de herzieningsprocedure anders dan met een plek op een andere lijst van de bezetter die veelal slechts tijdelijk was, in zekere zin ook geluk gehad. Dit kwam omdat er van de kant van de *Entscheidungsstelle* de bereidheid bestond om definitief uitstel te verlenen. Met dit resultaat week de Calmeyer-lijst die tegelijkertijd om draconische maatregelen van de mensen vroeg (men moest immers de Joodse afkomst met vervalste bewijsmiddelen verlooehenen) wezenlijk af van alle andere door de bezetter gehanteerde uitstellijsten.

De verzoekers hadden naast de opstelling van de *Entscheidungsstelle* ook geluk gehad omdat de *SiPo* und *SD* pas laat in de oorlog actie ondernam tegen de vele 'arisingen'. Het kwam door het late tijdstip waarop de voorgenomen herziening had moeten plaatsvinden, de trainerende houding

van Calmeyer als hoofd van de *Entscheidungsstelle* en ook door het bombardement van de geallieerden op het kantoor van de Rijksinspectie van de bevolkingsregisters in april 1944 waar de afgehandelde dossiers lagen opgeslagen. Maar vooral door het verloop van de oorlog in augustus en september 1944 waren de verzoekers aan een algehele herziening ontkomen. Het gevolg was dat hun ‘arisering’ tot het einde van de oorlog ongewijzigd bleef.

HOUDING NEDERLANDSE AMBTENARIJ

De kern van het herzieningsverzoek was erop gericht om de oorspronkelijke aanmelding als Jood waartoe men begin 1941 werd gedwongen, te wijzigen in een status die moest voorkomen dat men op transport werd gesteld. De uitvoeringsopdracht tot de aanmelding van de Joden was op het hoogste ambtelijke niveau, secretaris-generaal Frederiks van het ministerie van Binnenlandse Zaken, aanvaard en door de Rijksinspectie van de bevolkingsregisters onder leiding van Lentz, nader uitgewerkt. Van de hand van Lentz kwam er een gedetailleerde uitvoeringsinstructie voor de burgemeesters tot stand die door Frederiks was geaccordeerd. De belangrijkste bepaling was artikel 2 ‘het vergelijken en zover nodig in overeenstemming brengen van de op het aanmeldingsformulier ingevulde gegevens met die op de persoonskaart van belanghebbende of in het verblijfsregister’. Het onderzoek heeft laten zien dat Lentz al in september 1940 had voorgesteld om de mensen zelf vanuit de overheid te registreren met de gegevens zoals deze bij de lokale autoriteiten bekend waren. Als er voor een dergelijke aanpak zou zijn gekozen dan was er weinig ruimte voor de mensen meer geweest om nog te marchanderen met hun afkomst.

Tijdens het aanmeldingsproces begin 1941 waren er ook Joden die ervoor gekozen hadden om VO 6/41 te ontduiken of te ontwijken. Achthonderd mensen werden alsnog door vooral de Rijksinspectie ontdekt. Het kwam er op neer dat degenen die zich wel in 1941 als Jood hadden aangemeld maar hier pas later bij de *Entscheidungsstelle* op terug kwamen, door middel van de herzieningsprocedure een grotere kans hadden om in Nederland te blijven dan de mensen die zich meteen in 1941 opzettelijk verkeerd of helemaal niet hadden aangemeld en waren ontdekt. Daarbij koos Lentz als hoofd van de rijksinspectie ervoor om samen met zijn medewerker Wolters na de aanslag van maart 1943 op het bevolkingsregister van Amsterdam aan de hand van de dubbele gegevens, die beschikbaar waren bij de rijksinspectie, de persoonsgegevens uit het bevolkingsregister te reconstrueren. Lentz had zich na de start van de deportaties geconformeerd aan het nieuwe Duitse bestuur door mee te werken toch was hij niet alleen verantwoordelijk voor de registratie van de Joden. De wijze waarop Lentz de opgedragen taken heeft uitgevoerd en gedelegeerd kan hem en zijn medewerkers wel worden aangerekend.

BESLISSINGEN VAN DE AMBTELIJKE DUITSE BEZETTER

De mensen konden de eerdere aanmelding als Jood ter discussie stellen bij de *Entscheidungsstelle* omdat de nazi’s er zeker van wilden zijn dat de juiste mensen werden geïdentificeerd. Bij de *Entscheidungsstelle* kregen de Joden die voor de nazi’s geen Jood wensten te zijn tot het najaar van 1943 gehoor. Ook als de verzoeker zich al in Westerbork bevond. Zolang er echter geen fraude door andere partijen dan de *Entscheidungsstelle* werd vastgesteld bleef de eenmaal gewijzigde status tot het einde van de oorlog ook gehandhaafd. Alleen een *verdenking* van fraude was onvoldoende voor de *Entscheidungsstelle* om mee te werken aan de vervolging van de verzoekers. In die gevallen weigerde de *Entscheidungsstelle* wel om op de eerder genomen beslissing terug te komen.

Tot oktober 1943 is de *Entscheidungsstelle* met behulp van een zelfgecreëerde beslissingskader en de waardering van de bewijsmiddelen in gunstige zin afgeweken van het beleid dat in nazi-Duitsland werd gehanteerd. Daarbij ging men in Nederland niet alleen langer door met het aanvaarden van verzoekschriften, ook waren de bewijsmiddelen die men accepteerde gevarieerder. Calmeyer als hoofd van de *Entscheidungsstelle*, en zijn medewerkers voerden

hiermee werkzaamheden uit die afweken van de vernietigingsdoelstelling van de nazi's. Tegelijkertijd werden ook verzoeken afgewezen van mensen die niet konden voldoen aan het beslissingskader. Het beslissingskader was in die gevallen allesbehalve coulant en leidde tot de dood van 10% van de verzoekers (tenminste 481 personen). Wel was het zo dat de *Entscheidungsstelle* zonder aanzien des persoon besloot. Ook zagen we dat de *Entscheidungsstelle* het verzoekschrift van 171 personen had afgewezen nadat men al was gedeporteerd.

Ondanks de consistentie was Calmeyer in zijn eindoordeel in 3% (tenminste 133 mensen van wie 1% (tenminste 44 mensen) is vermoord) van de gevallen in negatieve zin van het advies van de medewerkers bij de *Entscheidungsstelle* afgeweken of zelfstandig tot een beslissing gekomen die afweek van het kader. Deze afwijzingen kwamen vooral voor in het laatste jaar dat de *Entscheidungsstelle* operationeel was. De overige mensen die waren afgewezen, hadden hiervan op grond van de tekst van de aanmeldingsverordening VO 6/41 of door middel van een geïnformeerde hulpverlener in theorie op de hoogte kunnen zijn.

Calmeyer ging door met de werkzaamheden bij de *Entscheidungsstelle* terwijl hij op een zeker moment op de hoogte raakte van de gevolgen van zijn beslissingen. Aan de andere kant was een verzoek dat bijvoorbeeld pas in de zomer of het najaar van 1943 nog was ingediend, moeilijk nog te verdedigen. Een oordeel over Calmeyer en de medewerkers van de *Entscheidungsstelle* hangt daarom samen met de vraag wat de opties waren toen duidelijk werd wat de Joden stond te wachten. Men kon op dat moment immers doorgaan of vertrekken. Wander, de Duitse medewerker van de *Entscheidungsstelle* was als enige in maart 1943 vertrokken. Dit had zijn weerslag op het aantal ingewilligde herzieningsverzoeken waar Wander bij betrokken is geweest. (Na het vertrek van Wander zijn de verzoeken van nog 1342 mensen ingewilligd) De rest van de medewerkers bij de *Entscheidungsstelle* had ervoor gekozen om door te gaan. Het gevolg was dat men vanwege de afwijzingen medeplichtig werd. Tegelijkertijd kon de *Entscheidungsstelle* mede vanwege haar rigide opstelling tot augustus 1944 voortbestaan waardoor eerder genomen beslissingen gehandhaafd bleven.

Met het vaste beslissingskader op basis waarvan er door de *Entscheidungsstelle* werd besloten, blijkt dat er tot en met september 1943 op consistente en structurele wijze herzieningsverzoeken zijn ingewilligd. Ook de bewijsmiddelen zijn daarbij consistent en structureel in de beoordeling van het verzoek gebruikt. Dit gold zelfs als de verzoekers op het moment van de behandeling van het verzoek al in Westerbork waren. Zolang er twijfel over de afkomst bestond en dit door de bezetter werd erkend, kwam men vanaf 1942 niet (direct) in aanmerking voor de 'tewerkstelling' buiten Nederland. Het betekende dat verzoekers die nog in 1942 met de juiste bewijsmiddelen een herzieningsverzoek hadden ingediend, in principe konden rekenen op een inwilliging waardoor ze Westerbork weer konden verlaten. Wander, Miessen, De Waard, Aalbersberg, Berger en zelfs Weinert die allen als medewerker of adviseur bij de *Entscheidungsstelle* betrokken waren, hielden zich aan het kader en traden er niet over naar buiten.

De Joden van Portugese afkomst maakten een kwart (27%, 1000 van tenminste 3663 personen) uit van alle mensen die contact hadden gezocht met de *Entscheidungsstelle*. Van dit aantal was een groep van 171 personen direct via advocaten op de speciale lijst voor 'zuivere' Portugese Joden terechtgekomen. De *SiPo und SD* zou begin 1944 over het lot van deze groep beslissen. Daarnaast waren er ook Joden die zich helemaal niet voor de Portugezenlijst kwalificeerden. Met 34% was het zelfs de grootste groep mensen (515 van tenminste 1532 personen) die door de *Entscheidungsstelle* was afgewezen. Van alle Joden met een Portugese afkomst die contact hadden gezocht, dat wil zeggen de mensen die door de *Entscheidungsstelle* in juli en augustus 1942 waren afgewezen maar ook de mensen die via de Calmeyer-lijst op de Portugezenlijst terecht waren gekomen, zou slechts 32% de oorlog overleven. Veel van de mensen die niet in

aanmerking kwamen voor de Portugezenlijst hadden zich in de zomer van 1942 collectief met een standaard verzoek bij de *Entscheidungsstelle* aangemeld. Zowel het Portugees-Israëlitisch kerkgenootschap als verschillende advocaten die de mensen hadden bijgestaan bleken net als de verzoekers zelf trouwens, niet goed op de hoogte van de door de *Entscheidungsstelle* gehanteerde criteria. Niet lang na de afwijzing ging een aanzienlijk deel (22%, tenminste 340 mensen) samen met veel andere buitenlandse Joden meteen in september 1942 op transport.

CALMEYER

Hoe moeten we over het handelen van Calmeyer tijdens de Tweede Wereldoorlog nu oordelen? Onder de leiding van Calmeyer was 63% van de mensen op de Calmeyer-lijst geholpen maar tegelijk ook waren er verzoeken van anderen afgewezen terwijl het lot van deze mensen hem eind 1941 of uiterlijk begin 1942 naar eigen zeggen bekend was. Met uitzondering van de laatste periode dat de *Entscheidungsstelle* nog functioneerde, was Calmeyer feitelijk een eigen weg ingeslagen die afweek van zijn organisatie, het Commissariaat-Generaal voor Bestuur en Justitie. Tegelijkertijd bleef Calmeyer in dezelfde periode signalen afgeven die er blijk van gaven dat hij nog altijd loyaal was aan deze organisatie. Deze houding zal er zeker toe bij hebben gedragen dat de *Entscheidungsstelle* tot augustus 1944 heeft kunnen blijven bestaan. Het kwam erop neer dat Calmeyer pas na de oorlog openlijk afstand nam van de organisatie, het Commissariaat-Generaal voor Bestuur en Justitie waarvan hij ruim vier jaar deel had uitgemaakt. Met openlijk protest tijdens de oorlog zou Calmeyer uit de nazi-organisatie zijn getreden. Dit was tijdens de bezetting geen reële optie en bovendien had het de ingewilligde verzoekschriften in gevaar gebracht.

Calmeyer had zijn coulante opstelling na de start van de deportaties nog zeker een jaar volgehouden en verwachtte eenzelfde opstelling van zijn medewerkers. Het had in die periode tot een inwilligingspercentage van 71% van alle mensen op de Calmeyer-lijst geleid. Zolang hij bij de organisatie aanbleef en de organisatie-doelstellingen openlijk bleef onderschrijven was het mogelijk om de verzoekers te beschermen. Dat het ook in Duitsland mogelijk was om via het familierecht over de Joodse afkomst te twijfelen, hielp Calmeyer om enerzijds zijn legalistische reputatie hoog te houden en anderzijds om de vergelijkbare Duitse rechtspraktijk voor wat betreft de antropologische verzoeken ook in Nederland toe te passen. Dit nam niet weg dat de *SiPo und SD* uiteindelijk aan het langste eind zou trekken. In het najaar van 1943 is bovendien door verschillende Nederlandse betrokkenen, zoals advocaat Van Taalingen-Dols en kandidaat-notaris Schepers, over de coulante opstelling van de *Entscheidungsstelle* bij de *SiPo und SD* en bij rijkscommissariaat geprotesteerd. Het is gelukkig goed afgelopen waardoor in ieder geval 2659 Joden konden overleven.

VERZOEKERS EN HUN HULPVERLENERS

Met een aanpak die paste binnen de beslissingsstructuur van de *Entscheidungsstelle*, is het bijna driekwart (71%) van de mensen in de periode juli 1942-oktober 1943 gelukt om een inwilliging van het wijzigingsverzoek te ontvangen. De verzoekers die contact met de bezetter hadden opgenomen, schroomden niet om buitenechtelijke affaires of adopties op te voeren, valse verklaringen af te leggen, een gerechtelijke procedure op valse voorwendselen te beginnen of de verantwoordelijkheid te nemen voor vervalste archiefdocumenten. Door de risico's te aanvaarden ontkwam men niet alleen aan de deportaties ook wist 79% van de mensen uit deze groep te overleven.

Ook waren er hulpverleners bereid om risico's te lopen. Zo kwam een deel van de verzoekschriften (41% tenminste 2236 personen) met de hulp van een advocaat tot stand. Bij de totstandkoming van de bewijsmiddelen kwam er hulp vanuit verschillende maatschappelijke geledingen. Op religieus gebied blijkt bijvoorbeeld dat de Amsterdamse arrondissementsrechtbank bij 84% van de mensen (totaal 406 personen) die een rechtszaak

hadden aangespannen, betrokken is geweest. Ook de gedaagde partij, veelal de hoofdsynagoge van het Nederlandse-Israëlitisch Kerkgenootschap in Amsterdam, werkte mee aan de vaststelling dat de eisende partij, de verzoeker, geen lid van gedaagde was. Ook de verklaringen die verschillende synagogen hadden opgesteld om te bewijzen dat de verzoekers geen lid van het Israëlitisch kerkgenootschap waren geweest. In Rotterdam had de synagoge voor 3% van alle Joods geregistreerden een valse verklaring opgesteld. In Den Haag bleek dat het voor de rijksinspectie en vertegenwoordigers van de *SiPo und SD* niet mogelijk was om te beschikken over de persoonsgegevens van het Haagse Israëlitisch kerkgenootschap. De rechterlijke macht en vertegenwoordigers van het Israëlitisch kerkgenootschap deden met andere woorden allemaal mee aan de schertsvertoning. Het resultaat van dit onderzoek wijkt daarmee af van het negatieve beeld dat er bestaat over de rol van Nederlandse rechters in oorlogstijd. Hetzelfde geldt voor het Nederlands-Israëlitisch kerkgenootschap. De vertegenwoordigers van het Nederlands-Israëlitisch kerkgenootschap hadden zich niet bepaald passief opgesteld.

Ook is gebleken dat 15% van het Nederlandse notariaat bij de herzieningsverzoeken betrokken is geweest. Toch bevonden zich onder deze groep ook notarissen die zich op hetzelfde moment met de verkoop van Joods onroerend goed bezig hadden gehouden. Dat er ook notarissen waren die zich voor de volle honderd procent hadden ingezet voor de Joden maakt dat het beeld over de houding van de Nederlandse notarissen tijdens de oorlog positiever is dan tot nu toe is aangenomen. De risico's waren voor de notarissen echter te overzien. In geval van een afwijzingen had de verklaring over het algemeen geen repercussies voor de notaris in kwestie.

Ook voor de betrokken antropologen leek het risico te overzien omdat het bewijsmiddel, het antropologisch rapport, op 'wetenschappelijke' meetresultaten was gebaseerd. Daarbij wist de arts dr. Arie de Froe zich gedekt door professor Ariëns Kappers en baseerde hij zich in zijn motiveringen expliciet op rassendeskundigen uit nazi-Duitsland zoals Professor Egon Freiherr von Eickstedt of Professor Weinert. De laatste antropoloog was ook in Nederland bij de rapporten betrokken geweest. In Nederland zou 97% van de mensen voor wie Weinert een antropologisch rapport had opgesteld, de oorlog overleven. Hier stond tegenover dat bijna 60% van alle mensen die gebruik hadden gemaakt van een antropologisch rapport in de goeude buurten van Amsterdam en Den Haag woonachtig was. Bovendien was in het geval van Weinert bepaald geen sprake van altruïsme.

Dit onderzoek laat zien dat het overlevingspercentage van de 244 verzoekers waar De Froe bij betrokken is geweest met 83% veel hoger was dan door hemzelf is ingeschat. Het percentage was zelfs 1 procentpunt hoger dan het algehele overlevingspercentage van de mensen die een antropologisch verzoek hadden ingediend. Dat de antropologisch rapporten die door dr. Henk Bijlmer zijn opgesteld bij 81% van de mensen (tenminste 182 personen) tot overleving hadden geleid is tot nog toe onbekend gebleven.

Het risico dat de advocaten als hulpverleners hadden gelopen was vanwege de aard van de werkzaamheden misschien wel het meest verstrekkend. Als de vertegenwoordiger van een verzoeker maar ook als procureur in de arrondissementsrechtszaak was men immers direct medeverantwoordelijk voor de valse bewijsvoering. In die hoedanigheid waren de advocaten bekend bij de autoriteiten. Uit de naoorlogse getuigenissen van de advocaten Van Proosdij en Kotting is gebleken dat er na verloop van tijd bij hen een bereidheid bestond om een steeds groter risico te lopen. Gebleken is dat verschillende advocaten die veelvuldig bij de verzoekschriften betrokken waren ook op andere fronten verzet hadden gepleegd. Er waren zelfs enkele Joodse advocaten bij de 'arisingen' betrokken. Zij liepen het grootste risico. Dit onderzoek laat zien dat Goldstein, de Haagse advocaat Nijgh in bescherming had genomen. Door alle schuld op zich te nemen bleef Nijgh buiten schot. Voor de overige advocaten bleek, achteraf beschouwd, het risico vanwege de aanwezigheid van Calmeyer als hoofd van de *Entscheidungsstelle*, beperkt. De

‘afstammingsgemachtigde’ en SS’er Ten Cate was op verschillende momenten in staat om advocaat Kotting in verband te brengen met vervalste bewijsmiddelen. Toch is Kotting en ook Nijgh, die eveneens in verband met vervalsingen was gebracht, nooit iets overkomen.

Net als in het geval van de notarissen is 15% van de Nederlandse advocatuur tijdens de bezetting bij de herzieningsverzoeken betrokken geweest. Sommige advocaten hadden een Joodse huwelijkspartner terwijl anderen door toeval bij de ‘ariseringen’ betrokkenheid zijn geraakt. Een advocaat heeft een buitengewoon negatieve rol heeft gespeeld bij de ontduiking van VO 6/41. Mr. Van Taalingen-Dols had de algehele praktijk van de ontduiking van VO 6/41 in serieus gevaar gebracht en de levens van de mensen die al ‘geariseerd’ waren op het spel gezet. Het is niet uitgesloten dat de *Entscheidungsstelle* vanwege het gedrag van de advocate, vanaf oktober 1943 voorzichter werd. Van Taalingen-Dols had Wimmer van het Commissariaat-Generaal voor Bestuur en Justitie tot drie keer toe maar ook het *Reichssicherheitshauptamt* in Berlijn op de hoogte gesteld van de ‘controversiële’ beslissingen van de *Entscheidungsstelle*. Na de oorlog is ze hiervoor niet veroordeeld.

Op grond van dit onderzoek weten we dat de advocaten Kotting, Van Proosdij en Nijgh hebben bijgedragen aan de verzoekschriften van ruim zeshonderd personen waarvan tenminste vierhonderd mensen door de ontduiking van VO 6/41 wisten te overleven. Een deel van de verzoekers heeft echter met de hulp van andere advocaten kunnen overleven. Tenminste 2236 mensen hadden gebruikgemaakt van de diensten van een of meerdere advocaten. Vastgesteld is dat 41% van de verzoekers zich door een advocaat heeft laten vertegenwoordigen.

Tenslotte waren er de ‘arische’ vaders en moeders die voor tenminste 603 verzoekers bereid bleken om een rol te spelen in het toneelstuk dat diende om de bezetter om de tuin te leiden. De verklaringen van deze mensen bleken cruciaal voor de antropologische herzieningsverzoeken. Omdat de *Entscheidungsstelle* anders dan in nazi-Duitsland eiste dat de ‘arische’ ouders nog in leven waren, liepen ook deze mensen een zeker risico. Dit was geen beletsel om een doorslaggevende rol in het herzieningsverzoek te spelen. Samen met de advocaten, artsen en notarissen komen ze door dit onderzoek uit de anonimiteit. Zonder de hulp van al deze mensen waren de ontvluchting en overleving van tenminste 2659 Joden immers niet tot stand gekomen. Met de hulpverleners was het de verzoekers gelukt om een status te krijgen die hen zou vrijwaren van vervolging. Ze wisten een ‘arische’ status te verkrijgen ondanks de medewerking die de Nederlandse ambtenarij had verleend aan de registratie die tot hun vervolging had geleid.

De christelijke kerkgenootschappen waren de enige instanties die problemen hadden met het vervalsen van bewijsmateriaal. Men had er moeite mee om doopregistraties te antedateren. Voor alle overige hulpverleners maar ook voor de verzoekers zelf was de overtreding van maatschappelijke of beroepsnormen geen reden om af te zien van de ontduiking van aanmeldingsverordening VO 6/41.

Met dit onderzoek is ook duidelijk geworden dat de afgewezen verzoekers die het niet hebben overleefd zich niet ‘passief naar de slachtbank’ hadden laten leiden. We weten zelfs om hoeveel Joden het is gegaan. (Tenminste 1237 mensen, 23% van alle 5446 mensen die aan een verzoekschrift in de Collectie Calmeyer konden worden verbonden.) Dit onderzoek ondersteunt dan ook de visie dat van deze passiviteit minder sprake is geweest, en dat deze veronderstelde passiviteit de tragedie van toen niet kan verklaren. Daarvoor was de rol van de ouders en de medeplichtigen te overheersend en de geboden hulp, hoe bewonderingswaardig ook, vaak te schaars.